

Kirsi Vainio-Korhonen

NAINEN —

Vanhemman suomalaisen kaupunkihistorian tutkimaton sukupuoli

Suomalaisen naisen menneisyyttä on lähestytty usein kahta kautta. On tutkittu naisten ansiotyön historiaa tai naista yhteiskunnallisena vaikuttajana. On pohdittu sitä, miksi naisten ansiotyö on maassamme aina ollut yleistä ja miksi juuri suomalaiset naiset saivat ensimmäisinä maailmassa täydet poliittiset oikeudet.¹ Irma Sulkunen on korostanut suomalaisen sukupuolijärjestelmän historiallista kaksijakoisuutta, kaksijakoista kansalaisuutta, joka satoi naisten kansalaiskelpoisuuden ensisijaisesti perheeseen ja miehen työelämään.² Sukupuolittuneeseen kansalaisideologiaan sisältyi myös naisten välinen hierarkia, jossa korkein koulutus ja yhteiskunnan näkyvimät paikat kuuluivat yläluokan naisille. Työväenluokan naisille valistajat olivat varanneet kotirouvan ja äidin roolin.³ Tämä kuvasi hyvin ajan maternalismia, yhteiskunnallista äidillisyyttä painottavaa ajatusmaailmaa, jota esimerkiksi Anne Ollila on tutkinut Marttajärjestön varhaisvuosista kertovassa väitöskirjassaan.⁴

Suomalaisten naisten ansiotyön tutkiminen oli aluksi ns. tasa-arvo-tutkimusta. Pohdittiin, millainen naisen työura oli ollut menneisyydessä verrattuna miehiin. Myöhemmin on osoitettu, ettei ansiotyötä tekeviä naisia voi tutkia yhtenä ryhmänä. Samalla kun ylä- ja keskiluokkaiset naiset taistelivat pitkään oikeudesta kodin ulkopuoliseen työhön, joutuivat työväenluokan naiset aina ansiotyöhön – joko ansiokotityöhön tai kodin ulkopuoliseen palkkatyöhön. Vaikka kotiäitiyttä ihannoitiin ideologisella tasolla, olivat tosielämän taloudelliset realiteetit usein toiset.⁵

Ajallisesti tutkimuskohteet on haettu useimmiten 1800- ja 1900-luvuilta. Tuolta ajalta säilyneet viranomaisarkistot ovat jo runsaita ja helppolu-

kuisia, ja yksityisluontoistakin naisten elämästä kertovaa arkistomateriaalia on hyvin tarjolla. Viimeksi mainittu aineisto tosin painottuu yhteiskunnallisen eliitin, sivistyneistöön lukeutuvien naisten, naistaiteilijoiden ja naispoliitikkojen arkistoihin. Valtakunnallisista naisjärjestöistä edustavimmin ovat esillä martat, lotat ja vasemmiston poliittiset naisjärjestöt.⁶

Suomen vanhempaa historiaa ei ole sen sijaan naisnäkökulmasta juuriin tutkittu, vaikka muualla Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa keskiaikaa tai varhaismoderneja vuosisatoja käsittelevää nais- ja sukupuolihistoriallista tutkimusta on tehty runsaasti. Naistutkimus on Suomessa kuitenkin suhteellisen nuori ilmiö, joten ehkä nuorten historiantutkijoiden kasvava kiinnostus esimerkiksi keskiaikaan lisää myös vanhemman naishistorian tutkimusta. Uraauurtava teos tässä suhteessa oli Anu Pylkkäsen 1990-luvun alkupuolella ilmestynyt tutkimus 'Puoli vuodetta, lukot ja avaimet', jossa hän tarkasteli suomalaista 1600-luvun naista lakien ja oikeuskäytännön valossa.⁷ Anneli Mäkelä on tutkinut Satakunnan ja Karjalan naisen asemaa 1500-luvulla.⁸ Kirsi Vainio-Korhosen tutkimus 'Käsin tehty – miehelle ammatti, naiselle ansioiden lähde' puolestaan analysoi tuotannon ja sukupuolen suhdetta 1700-luvun suomalaisessa yhteiskunnassa: käsityötä miesten lakisääteisenä ammattina ja naisten toimeentulostrategiana.⁹

Miksi varhaismoderneja vuosisatoja on Suomessa tutkittu niin vähän naisen näkökulmasta? Millaisia ovat niihin liittyvät erityisongelmat? Seuraavissa luvuissa näitä kysymyksiä pohditaan ennen kaikkea suomalaisen kaupunkihistorian näkökulmasta. Esimerkkiaineistoni on pääasiassa Turusta, joka oli ennen autonomian aikaa Suomen sivistyksellinen, hallinnollinen, uskonnollinen ja kaupallinen keskus ja myös Ruotsin valtakunnan itäisen osan ylivoimaisesti väkirikkain kaupunki. Turku oli kuitenkin myös Ruotsin kruunun alainen, merkantilistinen ja luterilainen porvariskaupunki siinä missä muutkin Ruotsin ajan suomalaiset ja ruotsalaiset kaupungit, joten Turun kaltaiset yhteiskunnalliset ja juridiset olosuhteet vallitsivat myös muualla Ruotsin valtakunnan alueella. Näin se, mitä tapahtui Turussa, oli varmasti hyvin tuttua myös muissa saman ajan ja kulttuuripiirin kaupungeissa.

Aikuinen mieseliitti vastaan naiset, lapset ja köyhät

Suomalainen varhaismoderni kaupunkihistoria on usein keskittynyt kaupunkien aikuisen mieseliitin elinolojen tutkimiseen niillä elämänalueilla,

joilta on säilynyt runsasta ja monipuolista lähdemateriaalia. Parrasvaloihin on nostettu kauppaporvareita, käsityöläismestareita, heidän johtamiaan liikeyrityksiä, verstaita ja tehdaslaitoksia. Kaupunkihistoria on tarkastellut yksityiskohtaisesti omaisuutensa testamentanneen, perukirjoittaneen ja palovakuuttaneen väestön – siis lähinnä säätyläisten ja porvariston – elinympäristöä. Se on kiinnittänyt laajaa huomiota kaupunkien hallintoon, verotukseen ja oikeuslaitokseen. Esimerkkinä voi mainita Oscar Nikulan Turun kaupungin 1700-luvun historiaa käsittelevän kaksiosaisen teoksen, joka esittelee sivuillaan 1 506 miestä ja 172 naista. Ainoatakaan lasta ei mainita nimeltä. Kuitenkin esimerkiksi vuonna 1772 kaupungin 7 498 asukkaasta 70 prosenttia oli naisia ja lapsia. Vastaavasti kirjoittaja kuvaa kaupungin valtaväestöä - työväkeä ja palkollisia - ja naisten elinkeinoharjoitusta vain muutamalla sivulla, kun taas kauppiaat, käsityöläismestarit ja tehtailijat valtaavat neljänneksen teoksesta.¹⁰ Myös kaupungin asukkaiden suuret varallisuuserot jäävät vähälle huomiolle. Kirjoittaja ei mainitse, että vuoden 1800 omaisuusverotuksessa turkulaisten kiinteästä omaisuudesta 94 prosenttia ja irtaimesta peräti 99 prosenttia oli kaupungin harvalukuisen säätyläistön ja porvariston hallussa.¹¹

Eikö kaupunkien naisten, lasten tai köyhien menneisyys ole kiinnostavaa? Vai onko kysymys näköharhasta? Ne ihmiset, jotka eivät 'väärän' sukupuolen tai alhaisen yhteiskunnallisen aseman takia hankkineet porvarisoikeuksia, maksaneet elinkeinoveroja tai edustaneet perhetalouttaan ulospäin, ovat pysyneet myös jälkimaailman silmiltä piilossa. Vai onko edes tarpeen nostaa tätä kysymystä esille arkipäivän historian, marginaali-historian, naishistorian, perhehistorian ja mikrohistorian aikakaudella?

Historiantutkimuksen uudet virtaukset ovat kuitenkin hämmentäneet – kuten jo edellä totesin – voimakkaimmin 1800- ja 1900-lukua tutkineiden ajatusmaailmaa. Näiden vuosisatojen työläisperheet, järjestönaiset, tukkijätkät, prostituoidut, juopot ja vammaiset ovat saaneet näkyvyyttä ja kuuluvuutta historiantutkimuksen kentässä. Tätä vanhemman historian tutkijoista vain harva on pohtinut sitä, miten 'unohdettuja' etsitään tai sitä, miten heidän löytämisensä muuttaa käsitystämme vaikkapa 1700-luvun suomalaisesta kaupunkielämästä. Viranomaislähteissä esiteolliset kaupungit piirtyvät selkeästi kaupan ja käsityön keskuksina. Myös kaupunkilaisnaisen elämää on tarkasteltu lähes pelkästään miespuolisen porvarin avustajan, tukijan tai perijän näkökulmasta. Naisen työtä on tehty näkyväksi tutkimalla porvarisleskien ammatinharjoitusta tai porvariskotien muun naisväen tekemää kotitaloustyötä ja sen merkitystä kaup-

piaiden ja käsityöläisten elinkeinotoiminnan osana. On korostettu, että myös emännät ja piiat uurastivat perheen toimeentulon eteen avustamalla miesväkeä, viimeistelemällä tuotteita, myymällä niitä ja muonittamalla ja majoittamalla työntekijöitä.¹²

On kuitenkin aina syytä muistaa, että esimoderni lähteistö syntyi veronkannon, väestökirjanpidon ja oikeuslaitoksen tarpeisiin. Vailla sääty- asemaa, statusta ja valtaa olevien kansalaisten elämä jätti vain vähän jälkiä tämänkaltaiseen aineistoon. Turussa 1800-luvun alussa toimineen hotellinpitäjän ja ravintoloitsijan Eva Falckin elinkeinotoiminnasta ei löydy mitään merkintöjä kirkonarkistoista, veroluetteloista tai kaupungin hallinnon pöytäkirjoista. Toki hänestä on mainintoja rippikirjoissa, historiakirjoissa, perukirjassa, henkikirjoissa, taksoitusluetteloissa ja suostuntaveroluetteloissa¹³, mutta aina pelkästään mamselli Falckina, naimattomana porvarisyntyisenä naisena. Ravintoloitsijaksi, krouvariksi tai ruokalanpitäjäksi häntä ei tituloida koskaan. Vain kuusi sanomalehti-ilmoitusta paljastavat mamselli Falckin ravintoloitsijan uran.

Naisen siviilisäätö tärkeämpi kuin ammatti tai työ

Naisia ja sukupuolia tutkiva huomaa nopeasti, että etenkin naisten työ on lähteistä vaikeasti luettavissa. Kaupungeissa naisille ei miehensä elinkeinoa jatkavia porvarisleskiä ja piikoja lukuunottamatta yleensä merkitty mitään ammattia vero- tai väestöasiakirjoihin. Myös maaseudulla piiat olivat lähes ainoita lähteistä tunnistettavia työntekijöitä tai ammatinharjoittajia. Siviilisäätö olikin aina kiinnostavampi ja merkittävämpi tieto kuin se työ, jolla naiset hankkivat ansioita. Kärjistyneimmin tämä näkyy naimisissa olevien naisten kohdalla: nainut nainen oli lähes aina kätketty aviomiehen 'selän' taakse.

Viranomaislähteissä – veroluetteloissa, väestöasiakirjoissa tai oikeuspöytäkirjoissa – naisen siviilisäätö ja hänen suhteensa edusmieheensä tai holhoojaansa oli aina merkityksellisempi tieto kuin naisen ammatillinen toiminta tai itsensä elättäminen. Vielä 1800-luvun lopullakin aviomiehen ”päämiehisuus oli voimakkaampi (tilastointi)kriteeri kuin (vaimon) tulkinnanvarainen itsensä elättäminen”¹⁴. Niinpä esimerkiksi väkilukutauluissa tuottaviksi kansalaisiksi luettiin ideologisella tasolla, joka muuttui 'lihaksi' taulun rakenteessa, ainoastaan jotain ammattia tai elinkeinoa harjoittavat yli 15-vuotiaat miehet. Naisen ensisijaiseksi paikaksi miellettiin tuottamattomuus ja elätettävyyys, mistä syystä naisten työnteko, am-

matit ja elinkeinot eivät juuri näy tuon ajan väestötilastoissa.¹⁵

Pääsääntöisesti naiset merkittiin lähteisiin neiteinä, vaimoina tai leskinä, kun taas miehet tunnustettiin aina joko ammatista tai säätyasemasta. Tätä käytännöstä on hyvä esimerkki menestynyt turkulainen kauppias Maria Augustin, joka mainitaan vuoden 1800 suostuntaveroluettelossa ainoastaan ”vanhan kauppias Augustinin tyttäreksi” ja saman vuoden henkikirjassa ”mamselli” Augustiniksi. Tärkeintä oli siis todentaa tämän naispuolisen turkulaiskauppiaan naimaton siviilisääty ja hänen sukulaissuhteensa tuolloin jo kuolleen isään. Maria Augustinin kauppoveroa vastaan harjoittama puotikauppa ei tuonut hänelle kauppiaan tittelä veroluetteloissa tai kirkonarkistoissa. Edes kuninkaan päätöksellä vuonna 1790 saatu täysi-ikäisyys ei tuonut Augustinille lähteissä näkyvää ammattiasemaa.¹⁶ Samalla tavalla menestynyttä tyttöjen pensionaattia johtanut Kristina Krook oli vuoden 1800 taksoitusluettelossa pelkkä mamselli Krook, leipurina toiminut Maria Magdalena Ek vain mamselli Ek ja hampunkehrääjäntytär, kapakoitsija Ekroth ainoastaan neitsyt Ekroth.¹⁷

Omaa toimeentuloa tarvitsevia ja itsensä elättäviä naisia oli – kaikesta huolimatta – Ruotsin valtakunnassa ja myös Ruotsin ajan lopun Suomessa runsaasti. Etenkin kaupungeissa yksin asuneiden naisten määrä oli kasvussa, ja suuremmissa keskuksissa kaupunkilaisten enemmistö eli kirvesmiesten, merimiesten, palvelusmiesten, kisällien ja manufaktuurienväen talouksissa. Näissä perheissä myös naisten oli usein etsittävä elantoa kodin ulkopuolelta.¹⁸ Esimerkiksi Suomen suurimman kaupungin Turun henkikirjat osoittavat, että ainakin puolella kaupungin asukkaista oli vuoden 1800 tienoilla oma ammatti tai tarve omaan toimeentuloon. Tähän itsensä elättäneeseen väestöön kuuluivat kaikki talouksien päämiehet ja -naiset sekä ne talouksissa asuvat henkilöt, jotka elättivät itsensä palkollisina tai talouden ulkopuolisella palkkatyöllä. Valtaosa miehistä toimi henkikirjaan huolellisesti kirjatuihin ammattitehtäviin kauppiaina, käsityöläisinä, puotipalvelijoina, kisällinä, oppipoikina, kirvesmiehinä, palvelusmiehinä, sotamiehinä, merimiehinä, tehtaissa tai palkollisina. Itsensä elättäneet naiset olivat kuolleen miehensä elinkeinoa jatkaneita porvaris- tai käsityöläisleskiä, palkollisia, itsellisiä piikoja, yksin asuneita vaimoja tai naimattomia naisia sekä yksin asuneita ja vailla porvarisoikeuksia olleita leskiä. Naisten tarve omaan toimeentuloon ei ollut paljoa vähäisempi kuin miesten. Vuonna 1800 Turun itsensä elättäneestä väestöstä 59 prosenttia oli miehiä (2874 miestä) ja 41 prosenttia naisia (2017 naista). Mikäli omaa toimeentuloa tarvitsevien joukkoon lisätään avio-

miestensä päämiehisyyden taakse kätkeytyt työläisvaimot, saattaa tässä asemassa olleiden naisten määrä kasvaa saman suuruiseksi kuin miesten.¹⁹

Vuoden 1805 väkilukutaulussa mainitaan Turussa asuneen 282 omasta työstään elävää leskinaista ja 526 itseksään asuvaa ja omasta työstään elävää naimatonta naista. Heidän lisäksi on mainittu omina ryhminään yksin elävät vaimot, miehensä elinkeinoa jatkavat, omista varoistaan elävät tai muiden palveluksessa olevat lesket, naimattomat seuraneidit, taloudenhoitajat, kamarineidot, piiat, palvelustytöt ja tehdastyöläiset, omista varoistaan elävät naimattomat naiset sekä köyhäinhoidon varassa elävät naiset, yhteensä 2 993 naista.²⁰ Tämä luku vastasi lähes kolmannesta kaupungin väkiluvusta (10 814 henkeä). Sananmukaisesti omalla työllä elätti itsensä lähes puolet kaupungin leskistä, ja naimattomista naisista peräti 95 prosenttia työskenteli joko vuosipalkollisina, tehtaissa tai muutoin työelämässä! Yllättävää on myös se, että vajaa kolmannes omalla työllään itsensä elättäneistä turkulaisnaisista (837 naista) sai elantonsa jostakin muusta kuin palkollissäännön alaisena tehdystä kotitaloustyöstä tai tehdastyöstä. Siitä, mitä työtä he tekivät, ei väestötilastoissa kuitenkaan puhuta mitään. Näin löydetty itsensä elättävien kaupunkilaisnaisten suuri joukko on kuitenkin tutkijalle haaste, johon vastaaminen avaa aivan uuden näkökulman esimoderniin kaupunkihistoriaan. Se panee kysymään, kuinka pitkälle porvariuteen ja mieheyteen sidottu toimeentulostrategia riittää selittämään sitä, mistä esimerkiksi 1700-luvun lopun turkulaiset saivat elantonsa.

Naisten työ sääntelemätöntä ja statuksetonta – siis huonosti dokumentoitua

Esiteollisen elinkeinoelämän parhaille paikoille – kauppaporvareiksi ja ammattikuntakäsityöläisiksi – naiset kelpasivat vain harvoin. Kauppaa säätelevä lainsäädäntö ei sallinut naisen suorittaa kauppatutkintoa ja päästä sitä tietä itsenäiseksi porvariksi. Vuoden 1734 lain kauppakaaren kolmas kohta edellytti niin ikään, että porvarisoikeuden hakijan tuli olla mies. Holhouksen tai edusmiehisyyden alainen nainen ei voinut vannoa porvarisvalaa, eikä hän täten voinut saada porvarisoikeuksia. Vain leskellä oli lailliset oikeudet hoitaa asiansa itsenäisesti ja siten myös mahdollisuus kuulua porvariselinkeinojen harjoittajien joukkoon. Naisena hän ei kuitenkaan voinut aloittaa uutta, omaa yritystä – kauppakaarihan hyväksyi uusien porvarisoikeuksien hakijoiksi vain miehet – vaan ainoastaan perä

puolisonsa oikeudet. Hän toimi siis edesmenneen miehensä vannoman porvarisvalan turvin, ja jos hän meni uudelleen naimisiin, hänestä tuli jälleen vajaavaltainen ja hän menetti oikeutensa harjoittaa elinkeinoa.²¹

Kaupunkien ammattikuntien alainen käsityö oli niin ikään mestarien leskiä lukuunottamatta naisilta suljettua elinkeinotoimintaa. Järjestelmä oli itseään uusintava, koska vain miehille sallittu ammattikoulutus ylläpiti ja laillisti aukottomasti miesten yksinoikeuden käsityöammatteihin. Samalla se takasi miehille kaiken sen vallan, joka kaupunkiyhteisössä oli kytketty porvariuteen, porvarinvalaan ja porvarissäätyyn. Nainen ei voinut edes miehensä verstaan perineenä leskenä saada omalle nimelleen kirjoitettua mestarinkirjaa, ei vanna porvarinvalaa eikä käyttää porvariuteen kuuluvaa poliittista valtaa. Ammattikuntien kokouksissa hän ei ollut samanarvoinen jäsen kuin miehet eikä sen takia yleensä ollut paikalla yhteisistä asioista päätettäessä. Naisia ei myöskään voitu valita ammattikuntien luottamustehtäviin. Kaiken kaikkiaan mestarinleskien ammatinharjoitus oli vähäistä: Ruotsin ajan lopulla Turussa oli miesten käsityöelinkeinoa jatkavia naisia pari-kolme prosenttia ammatinharjoittajista. Usein ammattia osaamattomien leskien toimeentulon turvasivat joko kisälliksi pestattu oma poika tai lesken tai lesken tyttären kanssa avioaikeissa oleva kisälli. Useimmille leskille verstaanpito näyttääkin olleen vain pakollinen välivaihe ennen uutta avioliittoa, joka solmittiin niin pian kuin se oli soveliaisuussyistä mahdollista.²² Naisleskien suuri määrä saattoi olla taloudellinen uhka myös ammattikunnille. Jos leski ajatutui rahavaikeuksiin eikä hänellä ollut muuta elättäjää, oli ammattikunnan huolehdittava hänestä. Niinpä lesken nopea aviotuminen uudelleen oli myös ammattikuntien edun mukaista.²³

Ammattioppia nainen ei siis voinut saada, mutta vuonna 1720 säädetty ammattikuntajärjestys antoi itseoppineille naisille mahdollisuuden työkennellä ammattikunta-aloilla jonkun mestarin suojeluksessa tai ilmoittautumalla maistraatille ja maksamalla veronluonteista kontingenttimaksua. Tähän mahdollisuuteen naiset kuitenkin tarttuivat hyvin harvoin. Turkulaislähteistä löytyy 1700-luvulta vain kaksi ilmoituksen tehnyttä naista: kutojana itsensä elättänyt tullimiehenleski Stina Rautelin ja sokerileipurina toiminut raatimiehentytär Maria Ek.²⁴

Laki ei muutenkaan estänyt naiselta kaikkea itsenäistä toimintaa. Aviomiehen edusmiehisyyt ja naimattoman naisen holhous koskivat ennen kaikkea kiinteän omaisuuden hallintaa ja yhteiskunnallisen vallan käyttöä – porvarisoikeushan teki haltijastaan myös poliittisen toimijan. Nai-

nen oli muuten oikeustoimikelpoinen ja vastasi itse esimerkiksi omista rikoksistaan. Naimaton nainen sai itse solmia työsopimuksia – pestautua esimerkiksi piiaaksi – ja hallita ansaitsemaansa tuloa.²⁵

Jos tutkija siis jatkaa etsintäänsä ja yhdistää kaupunkilaisnaisten elannon tarpeen esimerkiksi maistraatin tai kämnerinoikeuden pöytäkirjoista poimittuihin, naisten työtilaisuuksista kertoviin tiedonsirpaleisiin, hän joutuu arvioimaan esiteollisen kaupungin elinkeinorakennetta aivan uudesta näkökulmasta. Hän havaitsee, että ravintoloistija Eva Falckin kaltaisia, itseään pienimuotoisella yrittämisellä työllistäneitä naisia oli jo Ruotsin ajan lopun Turussa paljon. Laki salli elannon tarpeessa olevan naisen kaupustella - ilman porvarisoikeuksia - pikkurihkamaa ja elintarvikkeita. Naiset saattoivat toimia myös ravintoloitsijoina ja ruokalanpitäjinä: aloja ei luettu porvarisammattien joukkoon.²⁶ Vuokralaisten otto, matkustavaisten majoittaminen tai vaikkapa pensionin pito tarjosivat tuloja yritteliäille naisille. Myös ansiokotiteollisuus teki monesta kaupunkilaisnaisesta 'mikroyrittäjän'. Vuonna 1748 annetulla asetuksella heille taattiin oikeus kutoa myyntiin tai palkkaa vastaan yksinkertaisia pellavakankaita. Kehruu, kirjonta, nypläys, sukankudonta sekä alus- ja lastenvaatteiden ompelu olivat ammattikuntien sääntelystä vapaita. Kudontaa ja naisten pukuompelua sai harjoittaa tietyissä rajoissa.²⁷ Lähteisiin tämä yritteliäisyys ei kuitenkaan päätenyt: koska ompelijattaria, modisteja tai naiskutojia ei ollut porvarioikeudellisessa, tilastollisessa tai verotuksellisessa mielessä olemassa, ei ollut myöskään mitään tarvetta viedä heitä rekistereihin ammatinharjoittajina.²⁸

Naisten työn näkymättömyyttä lisäsi heidän tekemänsä työn luonne. Useimmat heistä tekivät osa-aikaista, väliaikaista tai kausiluontoista työtä, joka ei vaatinut viranomaisten vahvistamia lupia ja jota ei siksi myöskään verotettu. Naiset jäivät piiloon myös siksi, ettei heillä yleensä ollut yhtä ainoaa, koko aikuisiän kestäväää uraa tai tointa. Monet naiset tekivätkin useita osa-aikaisia töitä samanaikaisesti, usein pienessä mittakaavassa ja lyhytaikaisesti, kenties jopa laillisen tai laitoman rajamailta.²⁹ Jos esimerkiksi kankaan, päähineen, leivän tai paidan valmistaja myi nainen, oli työ lähes aina säätelemätöntä, statuksetonta ja huonosti dokumentoitua. Se ei vaatinut muodollista koulutusta, ei merkinnyt elinikäistä uraa ja sitä harjoitettiin yleensä yksin. Jos saman työn teki mies, oli kysymyksessä hyvin usein lakien tiukasti säätelemä ammatti, joka harjoittaminen oli veronalaista, pääsääntöisesti vain miehille sallittua ja muodollista koulutusta vaativaa. Miehelle se merkitsi myös usein elin-

ikäistä uraa, työtä, joka toi yhteiskunnallista valtaa ja arvonantoa, jota harjoitettiin miesyhteisön puitteissa ja joka on hyvin dokumentoitua.³⁰

Jos jokin käsityöala muuttui naisvaltaiseksi, se menetti miehisen arvon ja statuksen. Näin kävi esimerkiksi Turun kankaankudonnalle. Miehiä ei huononevia palkkoja tarjonneelle alalle enää saatu eivätkä miesten tilalle tulleet naiset voineet liittyä vain miehille varattuun ammattikuntajärjestelmään. Samalla naiset jäivät vaille mieskankureille kuuluneita etuoikeuksia ja velvollisuuksia. Viranomaisten silmissä he olivat korkeintaan ansiokotiteollisuuden harjoittajia.³¹ Vaikka pellavakankaan valmistaminen vaati tekijältään samat perustaidot ja yhtäläisen työpanoksen riippumatta siitä, kudottiinko se käsityöläismestarin verstaassa, kotiteollisuutta harjoittavan merimiehen vaimon kotona tai porvarisperheeseen palkatun piian kudinpuissa, oli se ammattikäsiyötä vain miehen tekemänä. Jos naisen hameen ompeli naispuolinen ompelija, ei työ edes näkynyt viranomaislähteissä. Jos saksia ja neulaa piteli miesräätäli, oli hameen ompelu hyvin dokumentoitua ammattikäsiyötä. Ammatti ja *ammattitaito* olivat kiltojen uusintamia miehisiä hyveitä, joihin ainoan legitiimin koulutusjärjestelmän – oppipojasta kisälliyyden kautta mestariksi – ulkopuolelle suljetut naiset eivät voineet koskaan saavuttaa.

Porvarisnaisen 'hyvä' osa – naistutkimuksen luoma myytti?

Lopuksi muutama sana esiteollisten kaupunkien kauppias- ja käsityöläisperheiden vaimojen ja leskien 'hyvästä' osasta, joka on yksi naishistorian sitkeimmin toistamia väitteitä. On esitetty, että näissä perheissä naisilla ja miehillä oli usein sama työkenttä: nainen toimi miehensä avustajana ja hallitsi samat työtehtävät kuin mies. Tämä ajatus on luettavissa niin Louise A. Tillyn ja Joan W. Scottin klassikosta "Women, Work and Family" kuin Harriet Bradleyen tutkimuksesta "Men's work, women's work".³² Myös skandinaavinen tutkimus on toistanut näitä käsityksiä. Ruotsalainen historiantutkija Kekke Stadin kirjoitti vuonna 1980 ilmestyneessä ja laajalle levinneessä artikkelissaan "Den gömda och glömda arbetskraft" melko kategorisesti: "Ei ole kuitenkaan mitään syytä olettaa, että naisten työpanos ammattikäsiyössä olisi vähäisempi Ruotsissa kuin muualla Euroopassa".³³ Stadin väite ei kuitenkaan perustu mihinkään Ruotsia koskevaan empiiriseen tutkimukseen vaan Louise Tillyn ja Joan Scottin välittämään tietoon englantilaisten naisten tekemästä käsiyöstä 1600-luvulla. Tillyn ja Scottin esitys taas perustuu tältä osin Alice Clarkin vuon-

na 1919 julkaisemaan tutkimukseen ”Working Life of Women in the Seventeenth Century”.³⁴

Englannin ja Keski-Euroopan jonkinverran vapaammassa ammattiooloissa työskennelleiden käsityöntekijöiden toimintaa ei kuitenkaan voi suoraan siirtää tiukasti säänneltyyn pohjoissaksalaiseen ja Skandinavian saksalaisperäiseen ammattikuntamaailmaan. Vaikka Kölnissä ja Pariisissa toimi muutamia naisammattikuntia, nämä eivät olleet käsityön maailmassa sääntö vaan poikkeus. Mitään vastaavia järjestelyjä ei esimerkiksi Pohjoismaissa ollut ammattikuntalaitoksen monisatavuotisen historian aikana.³⁵ Tästä huolimatta ajatus suomalaisista ja ruotsalaisista käsityöläisvaimoista miestensä veroisina ammatilaisina on noussut esiin, ilman että asiaa on varsinaisesti empiirisesti tutkittu. Esimerkiksi Merja Mannisen lukee mielestäni lähteistä sellaista, mitä niissä ei sanota, väittäessään: ”naiset eivät olleet saaneet varsinaista ammattioppia, mutta selvisivät verstaan hoidosta, koska olivat miehensä eläessä joutuneet osallistumaan työskentelyyn”.³⁶ Vuonna 1985 kirjoittamassaan artikkelissa Manninen ankkuroi väitteesä tietoihin vuoden 1783 Oulusta, jossa ”neljästä värjärinverstaasta kaksi toimi naisten johtamana, [--] samoin toimivat naisen johdolla ainoa leipomo, yksi suutarinverstaas, köydenpunomo ja teurastamo”. Johtaminen ei kuitenkaan ole sama asia kuin tuotteiden valmistus. Mannisen artikkelin kirjallisuusluettelossa on mainittu mm. Kekke Stadinin ja Alice Clarikin yllä mainitut tutkimukset.³⁷ Muutama vuosi sitten ajatus naisten omista käsityötaitoista pulpahti esiin Pirjo Markkolan artikkelissa ”Naisen Pohjola”. Markkolan mielestä ”vaimot ja tyttäret saivat työskennellä aviomiehen tai isän verstaassa. Tätä kautta naiset oppivat ammatin salaisuudet, vaikka eivät varsinaiseen ammattioppiin päässeetkään”.³⁸ Tämä väite ei pidä paikkaansa ainakaan Pohjoismaiden osalta. Nainen saattoi toki perä verstaan miehensä jälkeen ja johtaa sitä, mutta se ei väistämättä tarkoita sitä, että leski itse siirtyi myös käsityöntekijäksi miehensä tilalle. Ammattisalaisuuksien siirto naisille ei myöskään tullut kysymykseen.

Mielestäni kyseessä on ainakin Skandinavian osalta historioitsijoiden luoma myytti, jolla esimodernin miehen ja naisen välinen ero on haluttu ”kiistää, häivyttää ja purkaa pois”.³⁹ Kun eroa ei ollut, ei ollut myöskään naisalistusta: menneisyys on haluttu ainakin alitajuisesti muokata sellaiseksi, että miehen ja naisen työpanokset olivat yhtä arvokkaat. Pyrkimyksen taustalla on nähtävissä 1960-luvun tasa-arvoa tavoittelevien feministien ajatus sukupuolieron häivyttämisestä. Jos käsityöläisvaimot

saataisiin istutettua verstaiisiin miesten rinnalle vasaroimaan hopealusikoita ja ompelemaan kenkien pikisaumoja, olisi 1600- ja 1700-luvun naiseus yhtä arvokasta kuin tuon ajan mieheys. Kun naisen työpanos oli sama kuin miehen, nainen ei enää voinut olla Simone de Beauvoirin kuvaama alisteinen nainen, ei-mies.

Toki käsityötuotanto tapahtui kotitalouksissa, joissa tuontantoa, kulu- tusta ja uusintamista ei erotettu toisistaan ja toki taloudessa tarvittiin sekä miehen että vaimon työpanos, mutta tämä ei kuitenkaan merkinnyt sitä, että kaikki olisivat tehneet kaikkea. Miesväki valmisti käsityötuotteita ja naisväki viimeisteli, myi ja huolehti koko talouden ruokkimisesta ja puhtaudesta. Tuotannolliset resurssit ja mahdollinen taloudellinen voitto olivat viime kädessä isännän hallussa.⁴⁰ Ruotsalaista käsityöläiskulttuuria tutkinut Dag Lindström onkin todennut, etteivät miehen ja vaimon tehtävät käsityöläistaloudessa olleet identtisiä vaan erilaisia ja toisi- aan täydentäviä. Edellä mainitut Pariisin ja Kölnin kaltaiset kaupungit, joissa oli myös eräitä naisammattikuntia, olivat hänen mukaansa harvi- naisia poikkeuksia.⁴¹ Itse käsityönteko oli ammattikuntiin kuuluvien miesten vaalimaa 'hiljaista tietoa', jonka miespuoliset mestarit siirsivät miespuolisille oppipojille ja kisälleille. Nuoret miehet omaksuivat oppi- vuosinaan ja kisällinvaelluksella ammattikuntalaitoksen arvo- ja normi- järjestelmän, johon liittyi tiukkoja ammattitaitoon ja kunniaan liittyviä sosiaalisia arvoja ja juridisia määräyksiä.⁴²

Käsityöläistalouden naiset saattoivat muokata käsityöläisen käyttämiä raaka-aineita tai avustaa valmiiden tuotteiden viimeistelyssä, mutta nais- ta ei olisi voitu istuttaa itse käsityöntekoon oppipoikien ja kisällien jouk- koon kajoamatta viimeksi mainittujen 'kunniaan'. Tuollainen teko olisi horjuttanut ammattimaisen käsityönteon juridisia, sosiaalisia ja kulttuu- risia normeja, toisin sanoen sen sukupuolijärjestelmää. Merry Wiesner on osoittanut, että työskentely naisen kanssa itsessään saattoi pilata am- mattimiehen kunnian. Naiset tuli pitää työpajojen ulkopuolella nimen- omaan siksi, että he olivat naisia. Etenkään ammattisalaisuuksia ei tullut jakaa naisten kanssa.⁴³ Ammattitaito oli miespuolisten käsityöläisten kollektiivinen ylpeyden aihe, ja sen puute taas tahrasi koko yhteisön maineen. Se oli myös – kuten jo aiemmin todettiin – ainoastaan miehille suotu hyve, jonka hedelmistä laillisen koulutusjärjestelmän ulkopuolelle suljetut naiset eivät voineet nauttia.

Vielä 1800-luvun lopullakin, täyden elinkeinovapauden vallitessa vain harvat suomalaiset käsityöläiset olivat ottaneet oppilaiden naisia, vaik-

ka mitään laillista estettä siihen ei enää ollut olemassa. Syynä tähän pidettiin vanhaa tapaa sulkea naiset ammattimaisen käsityönteon ulkopuolelle.⁴⁴ Tuskin viranomaiset olisivat katsoneet suopeasti, jos esimerkiksi kultaseppä olisi antanut oppia käymättömän vaimonsa osallistua käsityönteokoon alalla, jolla miespuolinen kisällä ei 1700-luvulla saanut mestarinoikeuksia, ennen kuin hän oli saanut opetusta täysipitoisten metalliseosten laskemisessa ja sekoittamisessa sekä osoittanut metallien tuntemuksensa Tukholmassa erityisessä kontrollitutkinnoissa.⁴⁵ Niinpä Kekke Stadinin väitettä, jonka mukaan etenkin ruotsalaiset kultaseppät kuuluivat niihin käsityöläisiin, joiden työpajoissa myös vaimot osallistuivat käsityönteokoon⁴⁶, ei voi mitenkään pitää oikeana.

Jopa miehensä verstaan tai kauppaliikkeen perinyt naispuolinen leski pysytteli alueella, joka julkisenakin oli sidoksissa kotitalouden yksityiseen tilaan. Kysymykseen tuli useimmiten kodin piirissä toimiva myymälä tai verstaas.⁴⁷ Maistraatin kaltaiseen, kokonaan julkiseen tilaan naiset eivät edes elinkeinonharjoittajan roolissa mieluusti astuneet. Esimerkiksi kauppaliikkeitä perineet porvarislesket lähettivät sinne miespuolisen edustajan, kun kauppaa koskevia hallinnollisia tai oikeudellisia kysymyksiä ratkottiin. Käsityöläislesket antoivat verstaaskisällinsä edustaa itseään ammattikuntien kokouksissa.⁴⁸ Naispuolisten leskien oikeus äänestää maistraatin jäsenten, pormestarin tai valtiopäivämiesten vaaleissa oli myös epäselvä. Yleensä naiset eivät äänestäneet, ja joissakin tapauksissa esimerkiksi Helsingissä, Vaasassa, Turussa ja Loviisassa naisia nimenomaan kiellettiin osallistumasta vaaleihin. Vaasalaista raatimies Backmania lainatakseni naisihmisten ei sopinut tulla tekemään päätöksiä *julkiseen*⁴⁹ huoneeseen ("publikt rum") muiden porvareiden kanssa.⁵⁰

Esi- ja varhaismodernissa yhteiskunnassa sukupuoliero näkyi niin arjessa kuin juhlassakin. Vaikka naiset ja miehet elivät taloissa, kaduilla ja toreilla rinta rinnan, heidän työnsä, toimensa ja jopa paikkansa kirkonpenkeissä olivat jakautuneet sukupuolen mukaan eivätkä heidän vastuualueensa yleensä sekoittuneet toisiinsa. Miehet saivat muodollista koulutusta, huolehtivat kaupungin hallinnosta ja tekivät työtä ammattiyhteisöissä. Naiset saivat oppia kotonaan ja palveluspaikoissa, ja he huolehtivat omissa piireissään lapsista ja kaupunkiväen ruuasta, juomasta ja puhtaudesta. Ansiotyössäkin naiset toimivat kotitaloudesta johdetuissa tehtävissä: piikoina, siivoojina, pyykkäreinä sekä ruokalan- ja majatalonpitäjinä.

- 34 Tilly and Scott 1978, 48.
 35 Lindström 1993, 16.
 36 Manninen 1986, 203. Ks. myös Manninen 1985, 131.
 37 Manninen 1985, 132, 136.
 38 Markkola 1997, 244.
 39 Rojola 1996, 162.
 40 Bennet 1992, 153-155; Hunt 1996, 136-137, 146; Vainio-Korhonen 1989, passim; Vainio-Korhonen 1994, 122, 210.
 41 Lindström 1993, 14-17.
 42 Lindström 1988, 183, 200; Lindström 1993, 6-11; Simonton 1999, 32-40.
 43 Wiesner 1989, 127, 131. Ks. myös Simonton 1999, 32-40.
 44 Kalender öfver kvinnoarbetet i Finland 1894, 112.
 45 Vainio-Korhonen 1994, 89.
 46 Stadin 1980, 304.
 47 Vrt. Tapaninen 1996, 254, 258.
 48 Wottle 2000, 191; Wuorinen 1959, 217, 381-382.
 49 Kursivointi Kirsi Vainio-Korhosen.
 50 Nikula 1978, 18-19.

LÄHDELUETTELO

- Artaeus, Irène: *Kvinnorna som blev över: Ensamstående stadskvinnor under 1800-talets första hälft - fallet Västerås*. Studia Historica Upsaliensia 170. Uppsala 1992.
- Bennet, Judith M.: *Medieval Women, Modern Women: Across the Great Divide. Culture and History 1350-1600*. Ed. David Aers. Harvester Wheatsheaf, New York 1992.
- Bladh, Christine: *Kvinnan med eget företag - från 1700-talets mitt till 1800-talets slut. Mot halva makten - elva historiska essäer om kvinnors strategier och mäns motstånd*. SOU 1997: 113. Stockholm 1997.
- Bradley, Harriet: *Men's Work, Women's Work: A Sociological History of the Sexual Division of Labour in Employment*. Polity Press, Cambridge 1989.
- Fougstedt G. - Raivio A.: *Suomen väestön sääty- ja ammattiryhmitys vuosina 1751-1805*. Tilastollisia tiedonantoja 40. Tilastokeskus, Helsinki 1953.
- Hjerpe, Riitta - Heikkinen, Sakari: *Suomen teollisuuden ja käsityön työllisyys 1860-1910*. Esimerkki historiallisten joukkotietojen analysoinnista ja muokkaamisesta. *Historiallinen Aikakauskirja* 1/1978.
- Hunt, Margaret R.: *The Middling Sort: Commerce, Gender and the Family in England, 1680-1780*. University of California Press, Berkeley, Los Angeles and London 1996.
- Härkönen, Mirja: *Naisia, asiakirjoja, arkistoja: Suomen naishistorian arkistolähteitä*. Käsikirjoja 15. Suomen Historiallinen Seura: Helsinki 1994.
- Kalender öfver kvinnoarbetet i Finland*. Finsk Kvinnoförening: Helsingfors 1894.
- Karlsson Sjögren, Åsa: *Kvinnors rätt i stormaktidens Gävle*. Umea Studies in the Humanities 144. Umeå 1998.
- Kinnunen, Merja: *Naiset ja miehet väestötilastoissa. Työelämän sukupuolistavat käytännöt*. Toim. Merja Kinnunen & Päivi Korvajärvi. Vastapaino, Tampere 1996.
- Laine, Leena & Markkola, Pirjo (toim): *Tuntematon työläisnainen*. Vastapaino, Tampere 1989.
- Lindström, Dag: *Mästarna och deras gesäller: Stockholm ca 1400-1600*. *Scandia* 54/1988.
- Lindström, Dag: *Skrå, ära och hantverkarkultur i Sverige ca 1350-1900*. *Historisk Tidskrift* 1/1993.
- Manninen, Merja: *1700-luvun naisen tutkimisesta. Nainen historiassa*. Toim. Auvo Kostianen. Historian perintö 10. Turun yliopiston historian laitos, Turku 1985.

- Manninen, Merja: Nainen yhteiskunnassa. *Suomen historia 4: Vapaudenaika, kustavilainen aika, kansanelämä 1700-luvulla*. Weilin+Göös, Helsinki 1986.
- Markkola, Pirjo: Constructing and Deconstructing the 'Strong Finnish Woman': Women's History and Gender History. *Historiallinen Aikakauskirja* 2/1997.
- Markkola, Pirjo: Maaseudun työläisvaimot. *Tuntematon työläisnainen*. Toim. Leena Laine & Pirjo Markkola. Vastapaino, Tampere 1989.
- Markkola, Pirjo: Naisten Pohjola. Naisten ja miesten sekä aikuisten ja lasten väliset suhteet v.1397-1997. *Pohjoismaiden historia 1397-1997*. YLE – Pohjoismaiden ministerineuvosto. Kööpenhamina 1997.
- Mäkelä, Anneli: *Suvusta perheeseen – Satakunnan ja Karjalan naisen asema 1500-luvulla*. Historiallisia Tutkimuksia 151. SHS, Helsinki 1989.
- Nikula, Oscar: *Finländska borgare på 1700-talet i kamp för sina och ståndets privilegier*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 477. Helsingfors 1978.
- Nikula, Oscar: *Åbo stads historia 1721-1809*. Åbo stad, Åbo 1972.
- Ollila, Anne: *Suomen kotien päivä valkenee... Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939*. Historiallisia Tutkimuksia 173. SHS, Helsinki 1993.
- Pohls, Maritta: Suvuista virkoihin: Postilaitoksen virkakunta 1864-1899. Hallintohistoriakomitea: Helsinki 1994.
- Pylkkänen, Anu: *Puoli vuodetta, lukot ja avaimet. Nainen ja maatalous oikeuskäytännön valossa 1660-1710*. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1990.
- Rojola, Lea: *Ero. Avainsanat – 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Toim. Anu Koivunen & Marianne Liljeström. Vastapaino, Tampere 1996.
- Shoemaker, Robert B.: *Gender in English Society 1650-1850: The Emergence of Separate Spheres?* Longman, London and New York 1999.
- Simonton, Deborah: *Gendering Work in Eighteenth-century Towns. Working Out Gender: Perspectives from labour history*. Ed. Margaret Walsh. Ashgate: Aldershot, Brookfield USA, Singapore, Sidney 1999.
- Stadin, Kekke: Den gömda och glömda arbetskraften. Stadkvinnor i produktionen under 1600- och 1700-talen. *Historisk tidskrift* 3/1983.
- Sulkunen, Irma: Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus. *Kansa liikkeessä*. Kirjayhtymä, Helsinki 1987.
- Sulkunen, Irma: *Retki naishistoriaan*. Hanki ja Jää, Helsinki 1991
- Söderlind, Inger: *Barnhem för flickor: Barn, familj och institutionsliv i Stockholm 1870-1920*. Monografier utgivna av Stockholms stad 146. Stockholms Förlag, Lindköping 1999.
- Tapaninen, Anna-Maria: *Kansan kodit ja kaupungin kadut: Etnografinen tutkimus etelä-italialaisesta kaupungista*. Suomen Antropologinen Seura, Helsinki 1996.
- Tilly, Louisa A. and Scott, Joan W.: *Women, Work and Family*. Holt, Rinehart and Winston, London 1978.
- Vainio-Korhonen, Kirsi: Käsityöntekijä vai taloudenhoitaja: Naisten työtehtävät ja niiden taloudellinen merkitys turkulaiskultaoppien perheissä 1700-luvun jälkipuolella. *Työ tekijäänsä kiittää*. Toim. Eero Kuparinen. Turun Historiallinen arkisto 44. Turun Historiallinen Yhdistys, Turku 1989.
- Vainio-Korhonen, Kirsi: *Kultaa ja hopeaa mestarien työkirjoissa: Suomen kultasepäntyö Ruotsin ajan lopulla valtakunnallista taustaa vasten*. Historiallisia Tutkimuksia 182. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1994.
- Vainio-Korhonen, Kirsi: *Käsin tehty – miehelle ammatti, naiselle ansioiden lähde. Käsityötuotannon rakenteet ja strategiat esitöissä Turussa Ruotsin ajan lopulla*. Historiallisia Tutkimuksia 200. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1998.
- Vattula, Kaarina: *Palvelustyöstä konttoristiin – naisten työhön osallistuminen 1880-1940. När sambället ändras - Kun yhteiskunta muuttuu*. Historiallinen arkisto 76. Helsinki 1981.

- Wiesner, Merry: Guilds, Male Bonding and Women's Work in Germany. *Gender and History*, 1 (2), Summer 1989.
- Wijngaarden, Hilde van: The Role of Women in the Survival of Poor Families in the 17th Century. *Women in Towns: The Social Position of Urban Women in a Historical Context*. Ed. Marjatta Hietala & Lars Nilsson. Studier i stads- och kommunshistoria 18 / Studia Historica 60. Stockholms universitet / Suomen Historiallinen Seura, Stockholm / Helsinki 1999.
- Wottle, Martin: *Det lilla ägandet: Korporativ formering och sociala relationer inom Stockholms minuthandel 1720-1810*. Studier i stads- och kommunshistoria 21. Stockholm 2000.
- Wuorinen, Aimo: *Turku kauppakaupunkina Ruotsin vallan loppukautena I*. Historiallisia Tutkimuksia 50, 1. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1959.